

É. Kiss Katalin

Tagadás vagy egyeztetés?

A *senki*, *semmi* típusú névmások szórendi helye, jelentése és hangsúlyozása

1. Bevezetés

Írásom a negatív általános névmások mondattani viselkedését vizsgálja generatív keretben. Olyan leírást kíván adni róluk, mely számot ad e névmások lehetséges szórendjéről, valamint a különféle szórendi helyzetű névmások értelmezéséről és prozódijáról (hangsúlyáról vagy hangsúlytalanságáról). A generatív nyelvelmélet felfogásában a szórend, az értelmezés és a prozódia is a mondatszerkezeti hely függvénye. Azt kell tehát megállapítanunk, hogy milyen szerkezetű mondatokban állhat negatív általános névmás, és a mondatszerkezeten belül hol a helye. A helyesen megállapított mondatszerkezetből a negatív névmások szórendi, jelentéstani és prozódiai lehetőségeinek egyaránt következniük kell.

2. A megválaszolendő kérdések

A negatív névmásokra vonatkozó generatív mondattani elemzés az alábbi konkrét kérdésekre keres választ.

I. Mikor állhat *senki*, *semmi* típusú névmás a mondatban? Miért helytelen az (1a) mondat – (1b)-vel ellentétben? És miért helytelen az (1c) mondat – (1d)-vel és (1e)-vel ellentétben; miért kell (1c) helyett (1b)-t mondani? Továbbá miért helytelen az (1f); miért (1g) a helyes megfelelője?

(1)a.*Senki jelent meg.

b. Senki nem jelent meg.

c.*Mindenki nem jelent meg.¹

d. Nem jelent meg mindenki.

e. Mindenki csak az első órán nem jelent meg.

f.*Nem érkezett valaki.

g. Nem érkezett senki.

II. A *senki*, *semmi* típusú névmások sorrendi helye az ige előtt szigorúan kötött, az ige után viszont szabad. A (2) alatti mondatokban a *senkit sem* csak a *Péter* összetevőt követő és a

---

¹ (1c) elfogadható, ha a *mindenki*-t kontrasztív topik intonációval ejtjük. A mondatnak nem ez a szándékolt olvasata, a *mindenki* a szokásos ereszkedő dallammal ejtendő.

csak egyszer összetevőt megelőző pozícióban állhat; a (3) alatti mondatokban viszont, ahol a ezek az összetevők az ige mögé kerültek, a *Péter*, a *senkit sem* és a *csak egyszer* szabadon rendezhető. Vajon mi ennek a magyarázata?

(2)a. Péter senkit sem csak egyszer feleltet.

b.*Senkit sem Péter csak egyszer feleltet.

c.*Csak egyszer senkit sem Péter feleltet.

(3)a. Ezért nem feleltet Péter senkit sem csak egyszer.

b. Ezért nem feleltet senkit sem csak egyszer Péter.

c. Ezért nem feleltet csak egyszer Péter senkit sem.

III. Mitől függ, hogy a *senki*-t hangsúlyosan vagy hangsúlytalanul ejtjük? Miért kötelező a *senki* hangsúlya a (4) és (5) alatti mondatokban, és miért kötelező a hangsúlytalansága a (6) alatti mondatban?

(4)a. SENKI sem érkezett vonattal.

b. Nem érkezett vonattal SENKI.

(5)a. SENKI sem a déli vonattal érkezett.

b. Nem a déli vonattal érkezett SENKI.

(6) Csak a déli vonattal nem érkezett senki.

IV. Helyes-e az a hagyományos szóhasználat, miszerint a „senki sem...”, „senki nem...” többszörös tagadást fejez ki (például Tompa 1962:55)? Valóban többszörös tagadásról van szó – úgy, ahogy például a (7)-es mondat esetében?

(7) Nem János nem jelent meg a vizsgán.

V. Ha nem többszörös tagadásról hanem a tagadószóval való névmásegyeztetésről van szó, vajon a tagadó névmások az általános vagy a határozatlan névmások negatív megfelelői? Miért értjük a *senki nem*-et *nem ... valaki*-ként a (8)-as mondatban, miért értjük *mindenki nem*-ként a (9)-es mondatban, és miért érthetjük bármelyik módon a (10)-es mondatban?

(8) Senki nem érkezett a déli vonattal.

'Nem igaz, hogy érkezett valaki a déli vonattal.'

(9) Senki nem érkezett meg a déli vonattal.

'Mindenkire igaz, hogy nem érkezett meg a déli vonattal.'

(10) Senki nem jelent meg a vizsgán.

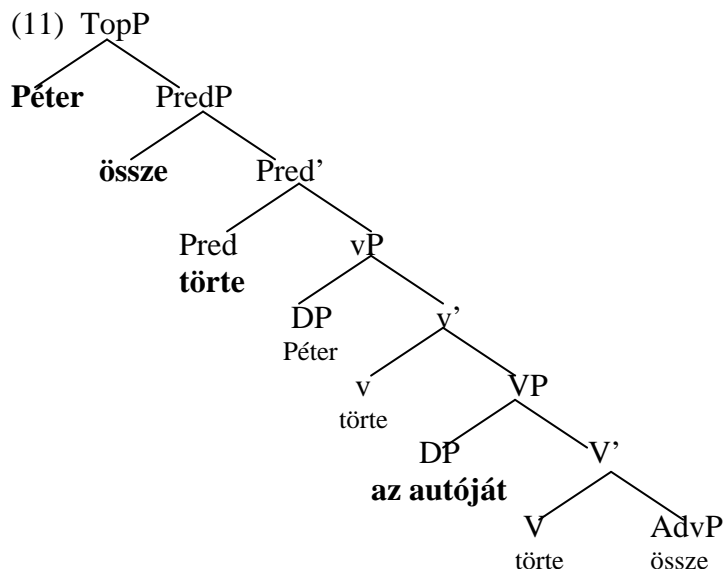
a. 'Nem igaz, hogy megjelent valaki a vizsgán.'

b. 'Mindenkire igaz, hogy nem jelent meg a vizsgán.'

3. A magyar mondszerkezet

A fenti kérdésekre adandó válaszoknak – a generatív nyelvleírás lényegéből adódóan – a feltételezett magyar mondszerkezetből, a negatív névmások e mondszerkezetben elfoglalt helyéből, valamint a generatív mondatban univerzális elveiből kell következniük.

A semleges magyar mondatnak a (11) alatti szerkezetet tulajdonítom. Az elmozdított kifejezéseket eredeti helyükön apró betűvel, felszíni helyükön vastag betűvel jelölöm.

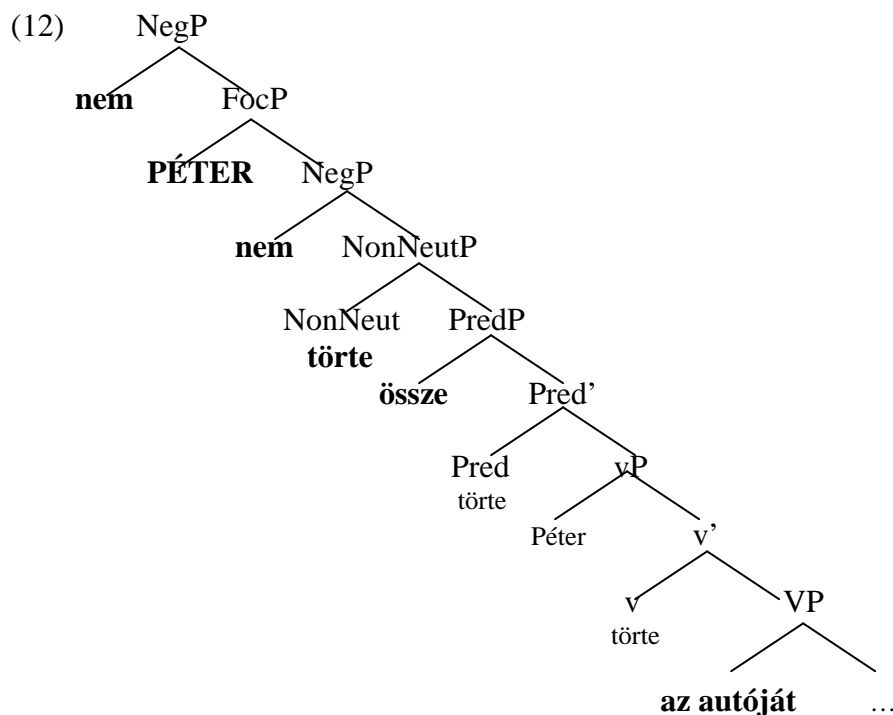

A generatív mondatban ma uralkodó nézet szerint a mondat magva egy kétrétegű igei kifejezés, VP.² Az ige e VP alsó rétegének alaptagjaként (másként fejeként) kerül a mondatba. Az ige határozói vonzata (például a rezultatív *darabokra* vagy *össze* igeekötő) az ige testvéreként jelenik meg. A VP-ben az alaptagot megelőző, ún. specifikáló pozíciót az ige théma/patiens szerepű vonzata: mediális ige esetén az alany, tárgyias ige esetén a tárgy tölti ki.

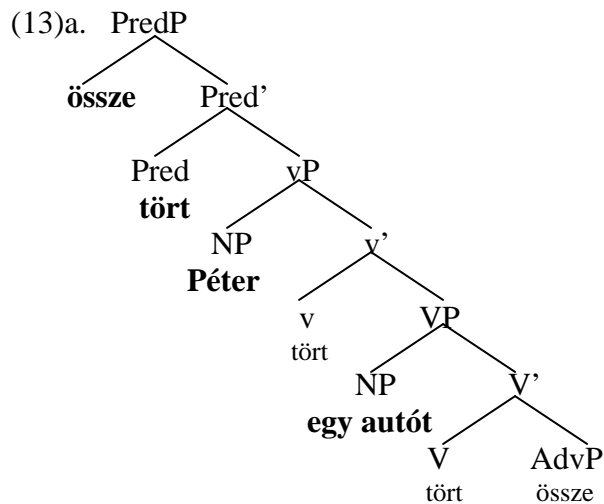
² A kétrétegű VP mellett Bene (2005) szolgáltart érveket.

Tranzitív és bennható igék esetén a VP-re egy (többnyire kauzatív szerepű) vP-réteg épül; az ige ennek fejpozíciójába emelkedik. A mondatban a vP-t egy PredP-nek nevezett szintagmává terjesztjük ki; ennek fejébe emeljük ki az igét, és ennek specifikálójába emeljük ki az igekötőt (vagy egyéb igemódosítót), hogy ott komplex állítmánnyá kapcsolódhassanak össze. A PredP-t topik is megelőzheti; együtt topikos kifejezést (TopP-t) alkotnak.

Nem-semleges (tagadó és/vagy fókuszos) mondatban megfordul az ige–igekötő sorrend, az ige az igekötő elé ugrik. Feltételezések szerint (lásd Olsvay 2000) az ige ilyenkor egy ún. non-neutrális kifejezés (NonNeutP) fejpozíciójába emelkedik, eközben keresztezve az igekötőt. Az igével kezdődő NonNeutP tagadással, fókusszal, sőt akár egy fókusz feletti tagadással is kombinálódhat. A nem-semleges mondat is kiterjeszhető TopP-vé.

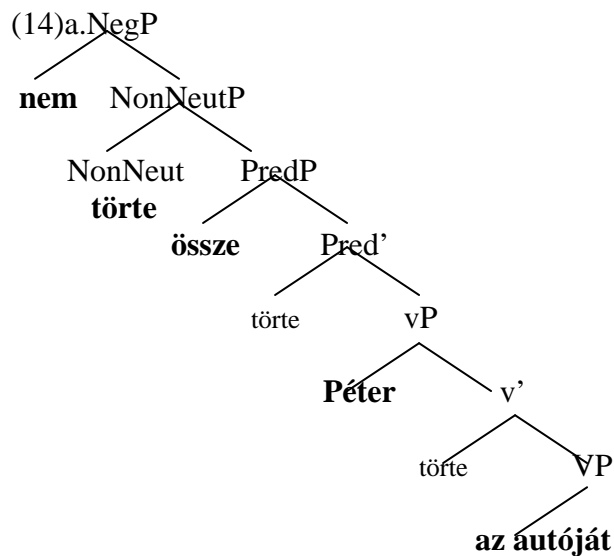
A magyar mondat fontos és jellemző sajátja, hogy az ige utáni fő összetevők tetszőleges sorrendben ejthetők ki. Az ige utáni, szabad szórendű mondatszakasz akkor hangzik legjobban, ha eleget tesz a Behaghel (1932) megfogalmazta 'növekvő összetevők törvényé'-nek, azaz, ha az ige utáni összetevők növekvő sorrendben követik egymást. A semleges mondatokban az ige a V pozícióból a v-n keresztül a Pred fejbe mozog, így a szabad szórend a Pred fejet követő vP elemekre terjed ki.

b. Kiejtés:

Összetört Péter egy autót/?Összetört egy autót Péter.³

Nem-semleges mondatokban az ige a NonNeut fejbe kerül, így a NonNeut fej utáni mondatszakaszra vonatkozik a szabad szórend:

b. Kiejtés:

Nem törte össze Péter az autóját/Nem törte Péter össze az autóját/

?Nem törte össze az autóját Péter/stb.

4. Kvantorok a mondatszerkezetben

Az általános és határozatlan névmások sajátos jelentésű és – ezzel összefüggésben – sajátos mondattani viselkedésű elemek. Ami a jelentésüket illeti, nincs állandó referensük;

³ A Behaghel-törvény értelmében az *Összetört Péter egy autót* sorrend a jelöletlenebb.

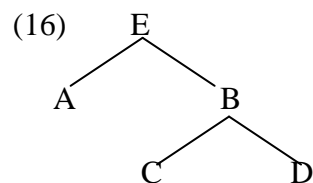
halmazokra vonatkoznak; értelmezésük a helyzettől, illetve a kontextustól függ. A jelentésben változót kötő kvantorokként elemzik őket. Figyeljük meg a (15a) alatti mondat értelmezését:

(15)a. Mindenki megjelent a vizsgán.

b. 'Minden x -re, x személy, megjelent x a vizsgán.'

A *minden* univerzális kvantor, x a kvantor által kötött változó, *megjelent x a vizsgán* pedig a kvantor hatóköre. A logikai alanyra (azaz topikra) és logikai állítmányra tagolódó magyar mondatban a kvantorok hatóköréül a a logikai állítmány valamely rétege: semleges mondatban a PredP, nem-semleges mondatban a PredP, NonNeutP, FocP vagy NegP szolgál.

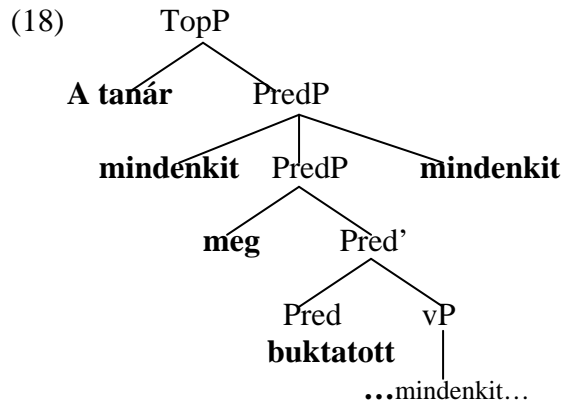
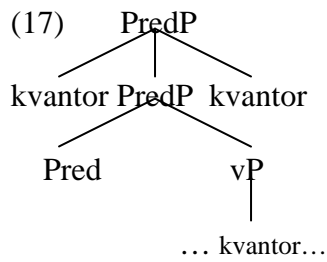
A kvantorok mondattani viselkedését univerzális törvény, a hatókörértelmezés elve szabályozza. Ennek értelmében a kvantoroknak testvérvizonyba kell kerülniük a hatókörüket szolgáló kifejezéssel; szakszóval: a kvantoroknak vezérelniük kell a hatókörüket szolgáló kifejezést. A vezérlés definíciójában *kifejezések* helyett *csomópontok* szerepel, *tartalmazás* helyett pedig *dominancia*. Azaz: egy A csomópont akkor vezérel egy B csomópontot, ha egyik sem dominálja a másikat, és az A -t domináló első elágazó csomópont B -t is dominálja. Az alábbi szerkezetben A B -t, C -t és D -t vezérli, B viszont csak A -t.

A generatív mondattani felfogás szerint a kvantorokat egy adjunkciónak, hozzácsatolásnak nevezett művelettel emeljük a hatókörüket szolgáló mondatrész elé vagy mögé – ugyanis a hozzácsatolásnak nincs kötött iránya.⁴ Ime a semleges mondat predikátumrészéből, a PredP-ből való baloldali, illetve jobboldali kvantorkiemelés sematikus ábrázolása (17), majd egy konkrét példája (18):

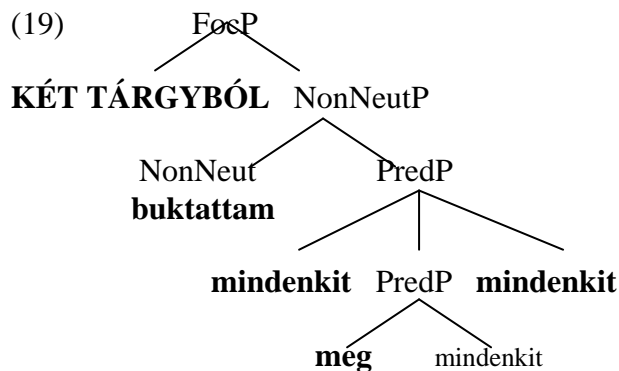
---

⁴ Az elmúlt évek magyar szakirodalmában Szabolcsi (1997) és Bródy és Szabolcsi (2001) amellet érvel, hogy az univerzális kvantorok egy disztributív kifejezés (DistP) specifikálójába kell kerülnie. Ez a felfogás azonban nem tud meggyőző magyarázatot adni az ige mögötti, gyakran a mondat jobb szélén megjelenő kvantorok létre.

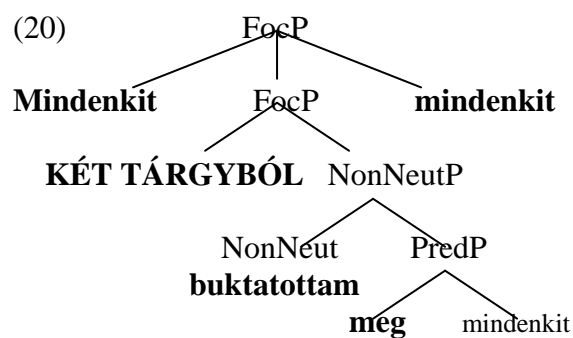

A PredP-hez csatolt kvantor baloldali adjunkció esetén megelőzi a PredP specifikálójában álló igekötőt, de követi a TopP specifikálójában álló topikot. Jobboldali adjunkció esetén a kvantor az ige utáni, szabadon rendezhető mondatrészbe kerül.

A (18) alatti mondat PredP kifejezését nem-semleges mondatná is kiterjeszthetjük. Ekkor a kvantort uraló PredP csomópontra NonNeutP-t építünk, annak fejébe visszük az igét, majd a NonNeutP-t tagadószóval és/vagy fókusszal olvasztjuk össze. E szerkezetben a kvantor – akár balról, akár jobbról csatoltuk a PredP-hez – az ige utáni, szabad szórendű mondatrészben található. Hatóköre csak a PredP-re terjed ki, a fókuszra nem; a fókusz hatóköre viszont kiterjed a PredP-hez csatolt kvantorra is. A magyar hangsúlyszabályok értelmében (vö. Hunyadi 2002) fókusz vagy tagadás hatókörében hangsúlyirtás megy végbe, így a PredP-hez csatolt kvantor is elveszti elsődleges hangsúlyát.

Míg a (19)-es szerkezetű mondatban a fókusz hatóköre terjed ki a kvantorra, a (20)-as szerkezetű mondatban a FocP-hez csatolt kvantor hatóköre terjed ki a fókuszra. Mindig a nagyobb hatókörű kvantort értelmezzük először, tehát (19) azt jelenti: 'Két tárgy volt, melyből mindenkit [minden, az adott tárgyból vizsgáló személyt] megbuktattam'. (20) jelentése ezzel szemben: 'Mindenkire az áll, hogy két-két [esetleg személyenként különböző] tárgyból buktattam meg'. Balról való hozzácsatolás esetén a kvantor helye kötött: megelőzi a fókuszt, és követi az esetleges topikokat; jobbról való hozzácsatolás esetén viszont a kvantor – hangsúlyát megőrizve – részese lesz az ige utáni szabad szórendnek.

Az emelésnek alávetett kvantor a mondat predikátumrészének bármelyik rétegéhez hozzácsatolható, tehát nemcsak a PredP-hez vagy a FocP-hez, hanem a NonNeutP-hez is. Egy FocP uralta NonNeutP-hez azonban csak jobbról lehet kvantort csatolni – vö.

- (21)a. *_[FocP] Csak KÉT TÁRGYBÓL _[NNP] **mindenkít** _[NNP] buktattam meg]]
 b. _[FocP] Csak KÉT TÁRGYBÓL _[NNP] _[NNP] buktattam meg] **mindenkít**]]

A FocP-től uralt NNP-hez való baloldali hozzácsatolást, azaz, egy kvantornak a fókusz és az ige közötti megjelenését az alábbi fonológiai megszorítás zárja ki:

(22) A fókusznek és az (esetlegesen tagadott) ígének egy fonológiai szót kell alkotnia.

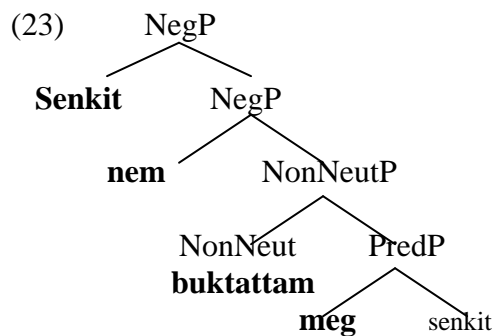
5. A negatív kvantorok

5.1. A negatív kvantorok szerkezeti helye

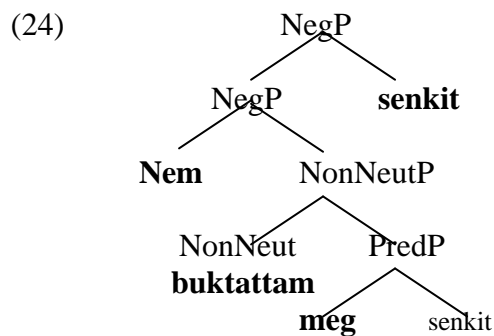

Az (1a,b) alatt megfigyelt mondatok arra utaltak, hogy a *senki*, *semmi* típusú névmások tagadószó jelenlétében fordulnak elő. Vizsgáljuk meg azt a feltételezést, hogy az ilyen névmások valójában a NegP-hez csatolt, a tagadószóval egyeztetett kvantorok.⁵

Mint a (14a) alatti mondat szerkezeten megfigyelhető, a magyar mondat két helyen tartalmazhat NegP-t: a NonNeutP felett, azaz, közvetlenül az ige előtt, valamint a fókusz felett. Az alsó NegP-hez csatolt kvantorok balról való hozzacsatolás esetén közvetlenül a tagadott ige elé kerülnek:

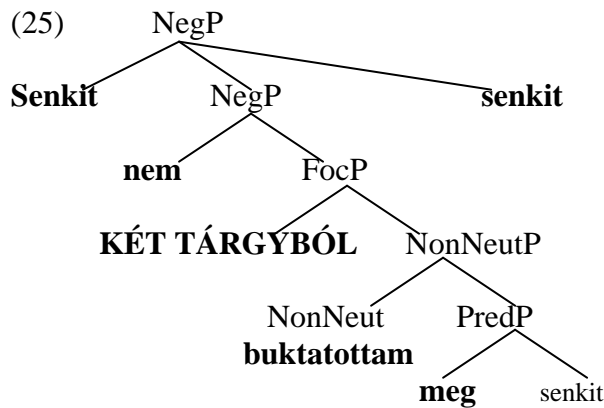

Jobbról való hozzacsatolás esetén – l. (24) – a szabad ige utáni szórend következtében a kvantor elvileg bárhol kiejthető az ige mögötti mondat szakaszban, azonban a Behaghel-törvény értelmében jobban hangzik az ige köztő után, mint előtte:

A (25)-ös példa a fókusztagadó felső NegP-hez csatolt kvantort tartalmaz. A hozzacsatolás ebben az esetben is történhet balról is és jobbról is.

⁵ A magyar *se-* névmásokat Puskás (2000) és Surányi (2006a,b) is a tagadószóval egyeztetett, ún. negatív konkordanciában részt vevő elemekként fogja fel. Javaslatomban az az új elem, hogy negatív egyeztetésre a NegP kifejezéshez való hozzacsatolás esetén kerül sor.

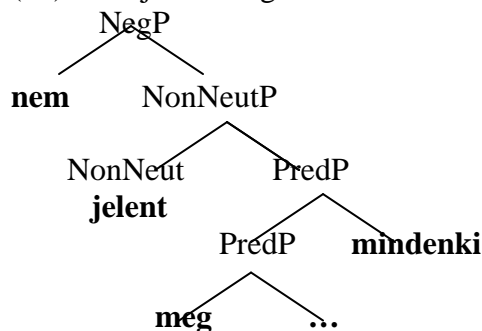

Jobbról való hozzácsatolás esetén a negatív kvantor is részt vesz az ige utáni elemeknek a Behaghel-törvény által motivált újrendezésében; így a (26a) alatti szerkezetet inkább a (26b) alatti sorrendben ejtjük:

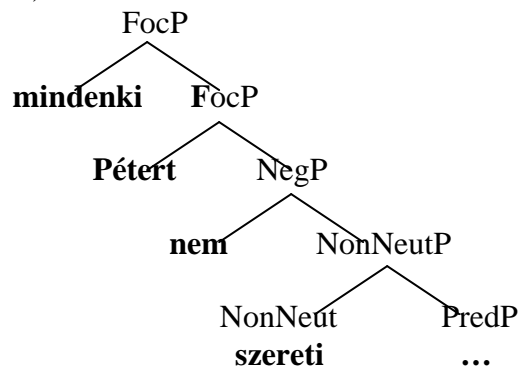
- (26)a. [_{NegP} [_{NegP} Nem [_{FocP} MATEKBÓL [_{NNP} buktattott meg a tanár]]] **senkit**]
 b. Nem MATEKBÓL buktattott meg **senkit** a tanár.

Mint ahogy az (1d,e) alatti példákból is kitűnt, a tagadó mondatokban sem vesz részt minden általános (vagy határozatlan) névmás tagadó egyeztetésben; csak az, amelyiket a mondat egyik vagy másik NegP szintagmájához csatoltuk. Emlékezzünk rá, hogy a mondat predikátumrészének valamennyi rétege (a két NegP mellett a PredP, a NonNeutP és a FocP) is lehet hozzácsatolás helyszíne. A PredP-hez, a NonNeutP-hez és a FocP-hez csatolt kvantorok tagadott mondatban sem vesznek részt negatív egyeztetésben – amint ezt az alábbi példák tanúsítják. A (27) alatti szerkezet PredP-hez jobbról adjungált, a (28) alatti szerkezet pedig FocP-hez balról adjungált kvantort tartalmaz.

(27) Nem jelent meg mindenki.

(28) Mindenki Pétert nem szereti.

A *mindenki* kvantor tagadott mondatban való viselkedése az eddigi elemzések számára rejtélyesnek tűnt. Nem tudtuk megmagyarázni, miért helytelen a (29a) alatti szerkezet; miért a (29b) vagy (29c) alatti szerkezetet kell helyette használni.

(29)a. *Nem mindenki felhívta Jánost.

b. Nem mindenki hívta fel Jánost.

c. Nem hívta fel Jánost mindenki.

d. Nem mindenki JÁNOST hívta fel.

e. Nem JÁNOST hívta fel mindenki.

A (29b) helyessége azért meglepő, mert az univerzális kvantort nem fordított sorrendben követi az igekötős ige (vö. **Mindenki hívta fel Jánost*). Valójában (29b)-ben és (29c)-ben a tagadószóval összekapcsolódó NonNeutP-hez csatoljuk az univerzális kvantort – (29b)-ben balról, (29c)-ben jobbról. (29d)-ben és (29e)-ben a NonNeutP-re épülő FocP a kvantoradjunkció színhelye. (29a) azért helytelen, mert a PredP, függetlenül attól, hogy kvantort csatoltunk-e hozzá, nem kombinálódhat tagadással; NegP csak NonNeutP-re vagy FocP-re épülhet. Ime tehát a szerkezetek, melyekből a (29) alatti mondatok helyessége vagy helytelensége következik:

(29)a'. *_{[NegP Nem _{[PredP mindenki _[PredP felhívta Jánost]]]]}}

b'. _{[NegP Nem _{[NonNeutP mindenki _{[NonNeutP hívta _[PredP fel Jánost]]]]]]}}}

c'. _{[NegP Nem _{[NonNeutP _{[NonNeutP hívta _[PredP fel Jánost]]] mindenki]]]}}}

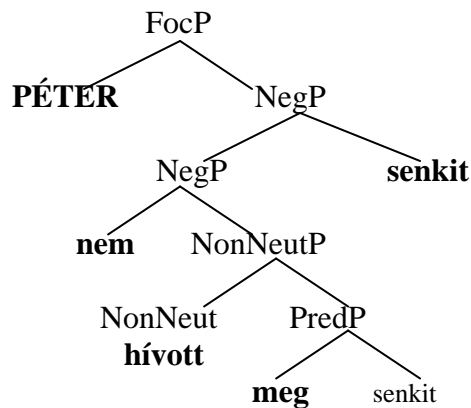
d'. _{[NegP Nem _{[FocP mindenki _{[FocP JÁNOST _{[NonNeutP hívta _[PredP fel]]]]]]]]}}}}

e'. _{[NegP Nem _{[FocP JÁNOST _{[NonNeutP _{[NonNeutP hívta _[PredP fel]]]]] mindenki]]]}}}}

5.2. A negatív kvantorok hangsúlyozása

A negatív kvantorok úgy viselkednek a hangsúlyozás tekintetében, ahogy ez Hunyadi (2002) hangsúlyelméletéből következik: tartalmas összetevőkként elsődleges hangsúlyt kapnak. Ha azonban fókusz vagy tagadás hatókörébe esnek, hangsúlyuk kiirtódik. A (23)-(26) alatti mondatokban a negatív kvantorok mind kötelező hangsúlyt viselnek. Ime egy példa arra az esetre, amikor a tagadást hordozó NegP és a hozzá csatolt negatív kvantor fókusz hatókörébe esik, és ezáltal hangsúlyát veszti:

(30)

5.3. A negatív kvantorok értelmezése

A hagyományos grammatikák a *senki*, *semmi* típusú névmásokat tartalmazó mondatokat gyakran többszörös tagadásként említik. Valójában, ha megpróbáljuk kibontani egy *se*-névmást tartalmazó mondat jelentését, csak egy tagadásra bukkanunk:

(31)a. **Senki nem** jelent meg a vizsgán.

b. 'Nem igaz, hogy valaki megjelent a vizsgán.'

c. 'Mindenkire az áll, hogy nem igaz, hogy megjelent a vizsgán.'

A (31a) alatti mondat egyszeres tagadást fejez ki, de kétértelmű; mind a (31b), mind a (31c) alatti jelentés tulajdonítható neki. Mint Surányi (2006) felhívta rá a figyelmet, a magyar *se*-névmások nemcsak univerzális kvantorként, hanem egzisztenciálisan lekötött határozatlan névmásként is értelmezhetők. Logikailag a két olvasat egyenértékű. Például (31b) és (31c) esetében könnyen belátható, hogy ha nem igaz, hogy valaki is megjelent a vizsgán, akkor mindenki olyan, hogy nem jelent meg a vizsgán. A természetes nyelvben azonban van különbség a két jelentés között. (31a) akkor jelenti (31b)-t, ha a *se*-névmás nem egy ismert halmaz elemeire, nem egy ismert embercsoportra vonatkozik. Ha a *senki* egy ismert halmaz elemeire utal, akkor (31a)-t (31c)-ként értjük. Pontosabban megfogalmazva, a *senki* típusú névmás akár specifikus (ismert elemekből álló), akár nem specifikus halmazra vonatkozhat.⁶ Specifikusként nagyobb, nem-specifikusként kisebb a hatóköre, mint a tagadásé. Azaz, a specifikus *senki nem...* azt jelenti: 'minden (szóban forgó) személy nem...'; a nem-specifikus *senki nem ...* jelentése viszont: 'nem...valaki'.⁷

⁶ Erről lásd É. Kiss (2002)-t is. Surányi (2006a) kimerítően érvel a *se*-névmások kétféle, univerzális és egzisztenciális jelentése és a két jelentésnek a [+/-specifikus] jeggyel való összefüggése mellett.

⁷ Ha a *senki nem* azt jelenti: 'nem ... valaki', látszólag sérül a hatókörértelmezés elve, hiszen a *nem* tagadószó nem vezérli a hatókörébe eső névmást. Véleményem szerint a *se*-névmást tartalmazó mondatokban az első *se*-

Bizonyos igék előírják, hogy téma (másként *patients*) szerepű vonzatuk [+specifikus] vagy [-specifikus] legyen. Például a létrejövést, keletkezést, megjelenést, illetve a létrehozást kifejező igék [-specifikus] témát kívánnak. (Nem előfeltételezhetjük témájuk referensének létezését, hiszen éppen annak létrejöttét állítják.) Ha ezen igék témáját *senki* típusú névmás képviseli, a névmás [-specifikus], 'nem...valaki' olvasatú lesz. Például:

(32) Nem érkezett senki a déli vonattal.

'Nem érkezett valaki (is) a déli vonattal.'

A létrejövést, megjelenést, létrehozást kifejező igék igekötős párja viszont csak specifikus témát fogad el, tehát, ha a *senki* képviseli a témájukat, 'mindenki nem...'-ként fogjuk érteni:

(33) Nem érkezett meg senki a déli vonattal.

'Minden szóban forgó személyre az áll, hogy nem érkezett meg a déli vonattal.'

6. A *sem-nem* váltakozás

Eddigi példáimban elkerültem a *sem* használatát. Azonban a balról csatolt negatív kvantorokat követő *nem* helyett bármelyik példában *sem*-et is mondhattunk volna, például:

(34)a. Senkit sem buktattam meg.

b. Senkit sem KÉT TÁRGYBÓL buktattam meg.

c. Senki sem jelent meg a vizsgán.

d. Senki sem érkezett a déli vonattal.

e. Senki sem a DÉLI VONATTAL érkezett.

Bár e mondatokban a *sem* prozódiaileg másként viselkedik mint a *nem* (a *sem* a negatív névmáshoz simul, a *nem* viszont hangsúlyos, az ige simul hozzá), a *sem* minden jel szerint ugyanazt a szerepet tölti be, mint a *nem*; tehát a Neg fejben indokolt felvennünk. Alátámasztja a *sem* Neg fejként, azaz tagadószóként való elemzését az a tény is, hogy több balról csatolt negatív kvantor esetén csak a legutolsót követheti *sem*. Vö.

---

névmás jelöli ki mind a tagadás, mind a kvantifikáció hatókörét. A *se*-névmás mind kvantor jegyet, mind negatív jegyet hordoz, és a két jegy tetszés szerinti sorrendben értelmezhető.

(35)a.*Soha sem senkit sem buktattam meg.

b. Soha senkit sem buktattam meg.

A jobbról csatolt kvantorokat követő *sem* viszont nem lehet tagadószó (hiszen a tagadósónak az ige előtt kell állnia); az ilyen *sem* csak egy ún. minimalizáló módosítószó, a maximalizáló *is* tagadással egyeztetett párja. Például:

(36)a. Nem buktattam meg senkit sem.

b. Nem KÉT TÁRGYBÓL buktattam meg senkit sem.

c. Nem jelent meg a vizsgán senki sem.

d. Nem érkezett a déli vonattal senki sem.

e. Nem a DÉLI VONATTAL érkezett senki sem.

(37) Nem buktatott meg senki sem senkit sem.

Az alábbi általánosítást fogalmazhatjuk tehát meg:

(38) Ha a *sem*-től módosított kifejezés előtti mondatszakasz tagadószt tartalmaz, a *sem* minimalizáló módosítószó; egyéb esetben a *sem* tagadószó.

A (38) alatti általánosítás fényében érthető lesz az alábbi mondatok helytelensége, illetve helyessége.

(39)a.*Senki sem Pétert sem hívta meg.

b. Senki sem hívta meg Pétert sem.

c. Senki sem PÉTERT hívta meg.

d. Nem hívta meg Pétert sem senki sem.

(39a)-ban az első *sem*-es kifejezést nem előzi meg tagadószó, tehát az első *sem* funkcionál tagadószóként. A tagadószt azonban vagy igének kell követnie – mint (39b)-ben, vagy fókusznak – mint (39c)-ben. (39a)-ban egyik lehetőség sem valósul meg – ezért helytelen a mondat. (39d)-ben a két *sem*-es kifejezés követi a tagadószt, ezért mindkét *sem* elemezhető minimalizáló módosítószóként.

7. Összefoglalás

A *senki, semmi* típusú névmások javasolt elemzése a tanulmány 2. pontjában felvetett valamennyi kérdésre választ ad.

A *se*-névmások tagadó mondatokban jelenhetnek meg; nem mások, mint a tagadósztót uraló NegP szintagmához csatolt, a tagadószóval egyeztetett kvantorok. A tagadósztót tartalmazó mondatokban ugyanakkor nemcsak negatív kvantorok állhatnak; azok a kvantorok, melyeket a predikátum valamely NegP-től különböző rétegéhez (a PredP-hez, a NonNeutP-hez vagy a FocP-hez) csatolunk, nem vesznek részt tagadó egyeztetésben.

A *se*-névmások szórendi helye – legalábbis a mondat ige előtti részében – egyenesen következik a mondatszerkezetben elfoglalt pozíciójukból: közvetlenül megelőzik a tagadósztót. Ha az alsó NegP-hez csatoljuk őket, a '*se*-névmás, *nem*' sort a NonNeut fejbe kiemelt ige követi. A *se*-névmást vagy névmásokat ilyenkor választhatóan fókusz és/vagy topik is megelőzheti, azaz: '(topik) (fókusz) *se*-névmás *nem* ige (igekötő)...'. A felső NegP-hez csatolt *se*-névmásokat tagadószó, fókusz és (esetleg tagadott) ige követi; előttük pedig topik állhat, azaz: '(topik) *se*-névmás *nem* fókusz (*nem*) ige (igekötő)...'. A *se*-névmások jobbról is hozzácsatolhatók az alsó vagy felső NegP-hez; ilyenkor rájuk is kiterjed az ige utáni szabad szórend.

A *se*-névmások hangsúlyosak – kivéve azokat, melyek felszíni pozíciójukban fókusz vagy tagadás hatókörébe esnek; ezek hangsúlyukat veszítik.

A *se*-névmások önmagukban nem fejeznek ki tagadást, tehát az őket tartalmazó mondatok nem képviselnek többszörös tagadást. A *se*-névmás vagy az univerzális jelentésű általános névmásnak, vagy az egzisztenciális jelentésű határozatlan névmásnak a tagadószóval egyeztetett negatív alakja, tehát a *senki nem...* jelentése: 'mindenki nem...' vagy 'nem...valaki', attól függően, hogy a névmást ismert vagy ismeretlen halmazon értelmezzük, azaz, [+specifikus] vagy [+specifikus] jegyet tulajdonítunk neki.

A *sem* is kétértelmű; képviselheti a tagadósztót, de lehet csupán egy ún. minimalizáló módosítószó, az *is* tagadással egyeztetett párja is. Akkor funkcionál tagadószóként, ha a *sem* előtti mondatszakaszban nem áll másik tagadószó.

Hivatkozások

Behaghel, Otto, 1932. *Deutsche Syntax* IV. Carl Winters, Heidelberg.

Bene Annamária, 2005. Az igék bennható/tranzitív/mediális felosztásának morfoszintaktikai következményei. PhD értekezés, ELTE Elméleti Nyelvészet Szakcsoport.

Bródy Mihály, Szabolcsi Anna, 2001. Az egyenes és inverz hatókörű mondatokról. In:

Bakró-Nagy Marianne, Bánréti Zoltán, É. Kiss Katalin (szerk.), *Újabb tanulmányok a*

- strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből*. Osiris, Budapest, 120-145.
- Hunyadi László, 2002. *Hungarian Sentence Prosody and Universal Grammar*. Peter Lang, Frankfurt.
- É. Kiss Katalin, 2002. Negative quantifiers and specificity. In: Kenesei István és Siptár Péter (szerk.), *Approaches to Hungarian 8*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 39-60.
- Olsvay Csaba, 2000. Formális jegyek egyeztetése a magyar nemsemleges mondatokban. In: Büky László, Maleczki Márta (szerk.), *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei 4*. Szegedi Tudományegyetem, 119-151.
- Puskás Genovéva, 2000. *Word Order in Hungarian: The Syntax of A-bar Positions*. John Benjamins, Amsterdam.
- Surányi, Balázs, 2006a. Predicates, negative quantifiers and focus: specificity and quantificationality of N-words. In: É. Kiss Katalin (szerk.), *Event Structure and the Left Periphery*. Springer, Dordrecht, 255-286.
- Surányi Balázs, 2006b. Quantification and focus in negative concord. *Lingua* 116, 272-313.
- Szabolcsi Anna, 1997. Strategies for scope taking. In: Szabolcsi Anna (szerk.), *Ways of Scope Taking*. Kluwer, Dordrecht, 109-155.
- Tompa József (szerk.), 1962. *A mai magyar nyelv rendszere II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.